

IV

KÖNYVTÖRTÉNETI
ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

Adalékok egy korvinának tartott kódex hitelességének kérdéséhez

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

Hevesy, a XX. század első évtizedeinek külföldön is széles körben ismert korvina-kutatója, Mátyás király könyvtáráról szóló nagy művében 156 kódexet ír le, mint hiteles korvinát. Ezek között a 47. számú egy olasz nyelvű, *Petrarca Trionfi* c. művét tartalmazó kézirat.¹ A leírás szerint a mű címlapján a *Medici*-család címere s mellette kétoldalt M A betűk láthatók. Ezen az alapon Hevesy a kéziratot azok közé sorolja, amelyeket — mint ismeretes — Mátyás rendelt meg, de amelyek a király váratlanul bekövetkezett halála miatt a *Medici*-család birtokába kerültek. Hevesy hivatkozik Bernard *Quaritch* londoni cég nyomtatásban megjelent árverési katalógusára², amelyből ő ezeket az adatokat merítette.

Ez a *Quaritch*-féle katalógus nem közölt reprodukciót a kódex címlapjáról, s az M A betűket *Maestro Attavanténak* magyarázta.³ Hevesy leírásában az M A betűk úgy szerepelnek, mintha azok a címer mellett kétoldalt lennének, holott a valóságban a címlap bal oldalán lent egymás mellett vannak. Ez a körülmény azért lényeges, mivel azt bizonyítja, hogy Hevesy pusztán a *Quaritch*-féle katalógus szövege alapján következtetett, a kéziratot azonban eredetiben nem látta. A Mátyás-féle kódexekben valóban gyakran fordulnak elő az M A betűk kétoldalt a címer mellett. Egyetlen esetben, a New Yorkba került *Didymus*-kódexnél szerepelnek két ízben is egymás mellett: a címlapon baloldalt a Mátyás királyt ábrázoló, jobb oldalt a *Beatrixot* ábrázoló miniatúra fölött. A kérdéses *Petrarca-kódex*-ben azonban nincs Mátyás- vagy *Beatrix*-portré és a két betű nincs kiemelt helyen.

Alig, hogy Hevesy említett munkája megjelent, a *Quaritch*-cég újabb katalógust adott ki⁴, amelyben már Hevesyre hivatkozva hiteles korvinaként bocsátotta áruba a kódexet, 1500 fontért, de egyúttal megtartotta *Attavante* nevét. Nem vették észre, hogy így az M A monogrammal egyszerre kettőt bizonyítottak: egyrészt azt, hogy a kódex korvina, másrészt, hogy *Attavante* festette. Ez a katalógus már reprodukciót is közölt a kézirat címlapjáról. Úgy látszik, a későbbi korvina-kutatók figyelmét elkerülte ez a reprodukció, mert egyáltalában nem foglalkoztak ezzel a *Petrarca*-kézirattal. Igaz, hogy hollétéről nem lehetett semmit tudni, még később sem, mert amikor 1962-ben, korvina kutatásaink során felvilágosítást kértünk a *Quaritch*-cégtől, hogy annak idején ki vette meg a kódexet, illetve, hogy ki annak jelenlegi tulajdonosa, érdeklődésünk nem járt eredménnyel.

1964-ben került árverésre Londonban a *Sotheby*-cégnél a *Cyprianus-kódex*,

amely hiteles korvina, s amelyet az Országos Széchényi Könyvtár vásárolt meg. Talán ennek a vételnek elég széles körű visszhangja terelte a *Petrarca-kódex* tulajdonosának figyelmét arra, hogy a birtokában lévő s általa hiteles korvinának vélt kódexet Magyarországon próbálja meg értékesíteni, illetve elcserélni, megfelelő angol vonatkozású kéziratért.

Miután a hazai illetékes szervek tudomást szereztek Mr. Philip *Robinson* — a kézirat tulajdonosa — említett szándékáról, meghívták őt — természetesen a kézirattal együtt — hazánkba. Ez annyiban szerencsés ötlet volt, amennyiben nálunk így mindazok, akik a kérdés szakértői, eredetiben láthatták a kéziratot.

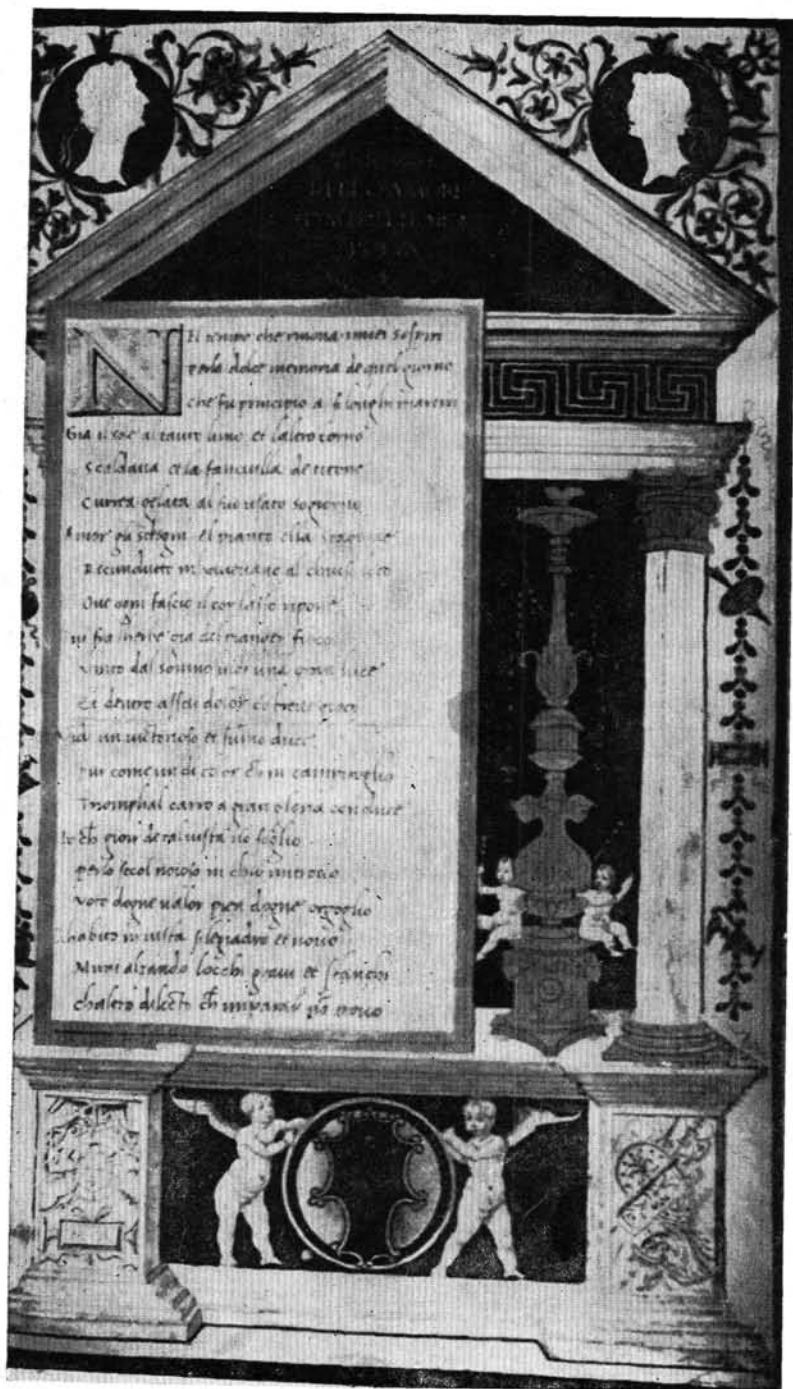
Mr. Robinson nagy érdeklődéssel várt látogatása egy hétig tartott, azonban a tervezett kéziratcsere végül is nem jött létre. Könyvtárunk irattára az egész ügygel kapcsolatban viszont terjedelmes aktacsomót őriz, amely hazai és külföldi szakértők véleményét, Mr. Robinsonnal való levélváltásainkat tartalmazza. Mivel elképzelhető, hogy évek vagy évtizedek múlva valahol ismét felbukkan a *Petrarca-kódex*, mint feltételezett, vagy mint hiteles korvina, nem látszik szükségtelennek egyszer összefoglalni mindazt, ami a kézirattal kapcsolatban az aktákban és az aktákon túlmenően ebben az ügyben felmerült. A legfőbb kérdés: hogy egyáltalában volt-e valami köze a kéziratnak a budai könyvtárhoz, látszólag nyitott kérdés maradt. Végleges eldöntése csupán egyetlen úton történhet: a kódex festékes alapanyagának szakszerű vegyi vizsgálata és a lapoknak megfelelő eszközzel történő átvilágítása útján.

Mindez talán Budapesten, a kézirat ittlétekor, elvégezhető lett volna, sőt részben meg is történt. Két különböző eszközzel: ultraibolya és infravörös lámpával világítottattuk át — a tulajdonos engedélyével — a kézirat lapjait. A vegyi vizsgálatra részben idő hiányában nem került sor, de azért sem, mivel úgy gondoltuk, hogy a tulajdonos érzékenységet túlságosan sértette volna. Későbbi levelezésünk során felvetettük Mr. Robinson előtt azt a lehetőséget, hogy ő maga végeztesse el a szükséges vizsgálatokat a British Museumban, ahol ehhez minden lehetőség adva van, nincs azonban tudomásunk arról, hogy ez megtörtént volna.

Ami magát a Petrarca-kéziratot illeti, annak miniaturái első látásra is élénken megcáfolják, hogy Attavante kezétől származnának. Ezt már előzetesen — Mr. Robinson látogatása előtt — a Quaritch-féle katalógus reprodukciójáról meghozott fényképmásolatról is látni lehetett. Az eredeti kéziratban ezen túlmenően volt valami meglepő, különös vonás, amit eleinte nem tudtunk megmagyarázni. Szokatlan volt már a formája is (250 × 140 mm), de elképzelhető volt, hogy könyvkötő vágta körül (újabbkori piros bőrkötésben és tokban volt). Szokatlanok voltak a miniatúradísz egyes elemei: a dór oszlopon nyugvó, architrávján szabálytalan maeanderszalaggal díszített, háromszögletű timpanon. Ezekkel az elemekkel ilyen összeállításban a XV. századi olasz miniatúrában a magam részéről nem találkoztam. Szokatlan volt a díszítmény színeinek élénk tónusa is (sajnos, színes felvétel nem készült a kézirat díszített lapjairól). De túl a szubjektív „stíluskritika” sokszor nagyon veszélyes útvesztőin, kezdettől fogva komoly érvek merültek fel amellett, hogy a kódex Mátyás koránál későbbi kell hogy legyen.

Balogh Jolán szakvéleménye szerint a kézirat nem készülhetett 1490 előtt: a klasszicizáló, oszlopos architektúra, a maeanderszalaggal díszített architráv, valamint a császárérmék stílusa sokkal inkább az 1500–1510 közötti időre vall, így a kézirat nem lehet korvina.⁵

Csapodi Csaba a kódex hiteles korvina-volta ellen legerősebb érvként azt hozta.

fel, hogy a Mátyás számára 1485—1490-ben készült kódexek a legdíszesebbek és különösen díszesen állították ki általában azokat a kéziratokat, amelyek Petrarca *Trionfiját* tartalmazták. Ez a kódex viszont nagyon egyszerű díszítésű.⁶

Berkovits Ilona — aki a szakvéleményében felhozott érveket és analógiákat egy később megírandó tudományos cikke számára tartotta fenn — megállapítja, hogy a kézirat díszítése nem firenzei jellegű, hanem délolasz, nápolyi vagy római iskolából került ki.⁷ Magam is hasonló eredményre jutottam.⁸

A kézirat vizsgálata közben — sajnos már a rendelkezésre álló idő legvégén — érdekes és meglepő adat birtokába jutottunk. Amikor a kézirat lapjait az Országos Levéltár ultraibolya-készülékével átvilágítottuk, a címer alatt átfestés nyomait keresve, ezt ugyan nem találtuk, helyette azonban a címlap bal oldalának közepén átlátszó, vízjegyszerű, verzális betűk tűntek fel. Ezeket első — és sajnos egyetlen alkalommal való — látásra elolvasni nem lehetett, mivel a betűk negatív képe látszott. Ezután sor került még infravörös átvilágításra is, ez azonban nem hozott döntő eredményt, mivel az említett betűket egyáltalában nem mutatta ki.

A fölmerült kételyek és problémák további vizsgálódást tettek volna szükségessé, Mr. Robinsonnak azonban vissza kellett térnie Londonba, és természetesen magával vitte a kéziratot is. Ezután széleskörű kutatást indítottunk, főleg abban a tekintetben, hogy milyen eredetűek lehettek a Petrarca-kézirat címlapján az ultraibolya sugár alatt látható betűk. A levélben megkérdezett intézményeknek (*Forschungstelle Papiergeschichte*, Mainz és *Deutsches Papiermuseum*, Grein-Leipzig) nehéz volt az eredeti ismerete nélkül, pusztán fénykép alapján véleményt adniuk, de mindkét helyről óvatosságot tanácsoltak. A *Deutsches Papiermuseum* válasza azonban leírásunk alapján felvetett egy olyan megoldást, amely már bennünk is felmerült, hogy ti. a kézirat alapanyaga nem pergamen, hanem a pergamenhez megtévesztésig hasonló anyag, ún. velinpapír. A velinpapír vízjegyei szoktak ugyanis olyan jellegű verzális betűkből állni, amilyeneket a kézirat átvilágításakor láttunk.⁸ Ilyen papír Angliában 1757-től kezdve, Olaszországban 1796-tól kezdve fordul elő. Gyártottak ugyan már a XVI. században is műpergament, illetve a pergamenhez igen hasonló anyagot, de vízjegyes műpergament tudomásunk szerint csak a XVIII. század folyamán készült.

Közben levélben más neves szakértőket is megkérdeztünk a kéziratot illető egyes kérdésekben, és érdekes, ha a problémákat egyértelműen meg nem is oldó válaszokat kaptunk.

Elisabeth Pellegrin, a párizsi *Institut de Recherche et d'Histoire des Textes* latin szekciójának vezetője válaszában azt írta, hogy az M A betűk legvalószínűbben a díszítmények készítője nevének kezdőbetűi.¹⁰ Ez elvben egybevág Balogh Jolán már említett szakvéleményével.

Mlle Brayer, az előbb említett párizsi intézmény helyettes igazgatója azt közölte, hogy olyan nevű műgyűjtőt vagy gyűjteményt, mint amilyen a kézirat előzéklapján szerepel (De La Roche-Lacarelle), ez idő szerint nem ismernek.¹¹

Irma Merolle-Tondi, a firenzei *Biblioteca Medicea-Laurenziana* igazgatója, válaszában azt írja, hogy nem hiszi, miszerint a kérdéses Petrarca-kézirat Mátyás számára készült volna, hanem hogy kifejezetten a Medici-család valamelyik tagja számára készült.¹² Itt említjük meg, hogy a magunk részéről is azon a véleményen vagyunk, hogy a kézirat — minthogy benne átfestetlenül a Medici-címer van — e család valamelyik tagja számára készülhetett. A monogramot vagy a tulajdonos, vagy a készítő kezdőbetűinek tartjuk.

Nem szóltunk még a kézirat írástípusáról, amely legvalószínűbben XVI. századi kurzív írásnak látszik. Ha ezt a körülményt figyelmen kívül lehetne hagyni, akkor határozottan állítanánk, hogy a kérdéses kézirat XVIII. századi bibliofil készítmény. Ebben az esetben a díszítmények motívumait és színeit, nápolyi—római jellegét — beleértve a címlapon kívül a még egyszerűbben díszített négy lapot is — a klasszicizmus korával lehetne összefüggésbe hozni, amelynek nem egy motívuma a XVIII. században nagyobb ütemben meginduló itáliai ásatások (Pompei, Herculaneum, Ostia antica) során feltárt épületekből és falfestményekből merített elemekre vezethető vissza.¹³

Végezetül visszatérve kiindulópontunkhoz, nem lehet döntően nyilatkozni a kézirat keletkezési idejéről, egy azonban bizonyos: csakis később készülhetett, semmint hogy a budai Corvina-könyvtárral bármiféle összefüggésbe lehetne hozni.

Jegyzetek

1. Hevesy, A. de: *La bibliothèque du roi Matthias Corvin*. Paris 1923. 67. l.
2. *A catalogue of rare and valuable books*. N° 371. London, 1922.
3. Az M A betűk magyarázatánál mutatkozó bizonytalanság szempontjából jellemző, hogy B. Quaritch egy korábbi munkájában (*Paleography. Notes upon the history of writing*. London 1894. 81. p.) Marcus Aureliusnak vagy Marcus Antoniusnak fogta fel a betűket és a fölöttük látható képre vonatkoztatta őket. (Megjegyzem, hogy Quaritch-nak ezt a munkáját csupán Weinberger hivatkozásából ismerem: *Beiträge II*. 77. p. *Sitzungsberichte der Kais. Akad. der. Wiss. in Wien, Philos.-Hist. Kl.* Bd. 161. 4.)
4. *Catalogue of illuminated manuscripts*. London, 1931. 119. sz.
5. OSZK Irattár 2345/1966. sz.
6. OSZK Irattár 2197. és 2376/1966. sz.
7. OSZK Irattár 3/1967. sz.
8. OSZK Irattár 2248/1966. sz.
9. OSZK Irattár 71/1967, valamint vö. Weiss, Th. K.: *Handbuch der Wasserzeichenkunde*. Leipzig, 1962. 63—65., és 133. l.
10. OSZK Irattár 372/1967. sz.
11. OSZK Irattár 87/1967. sz.
12. OSZK Irattár 989/1967. sz.
13. A köv. művekben találtunk analógiákat a kódex egyes motívumaihoz: Borda M.: *La pittura Romana*. Milano 1958; Lübke-Pernice: *Die Kunst der Römer*. Wien, 1958.

À propos d'un manuscrit supposé corvinien

K. CSAPODI—GÁRDONYI

André Hevesy, dans son ouvrage '«La bibliothèque du roi Mathias Corvin»' (Paris, 1923. 67 p.), prend pour corvinien authentique et décrit comme tel un manuscrit contenant les *Triomfi de Pétrarque*. Jusqu'à ces derniers temps, nous ignorions le lieu où se trouvait ce manuscrit, de même que la personne qui le posséda. Enfin, en 1966, le détenteur du codex, désireux de l'échanger contre un autre manuscrit de valeur égale mais ayant de l'intérêt par rapport à l'Angleterre, donna signe de vie. Invité à Budapest, il présenta le manuscrit aux spécialistes hongrois qui avaient ainsi la chance de voir en original le manuscrit en question.

Les avis des spécialistes, conjointement avec les résultats des analyses, nous permettent de conclure — sans pouvoir établir définitivement la date de la naissance du manuscrit — qu'il ne peut avoir été exécuté qu'à une période postérieure à l'existence de la bibliothèque du roi Mathias et qu'aucune relation n'est à supposer entre ce codex et la biblio-

thèque Corvinienne de Buda. — Selon toute vraisemblance, Hevesy n'a jamais vu le manuscrit même, il s'en rapporta au catalogue de l'an 1922 du Libraire *Quaritch*. Ajoutons encore la présence dans le manuscrit des armoiries des Médicis, ainsi que des initiales MA qui se placent du côté gauche des armoiries et non des deux côtés extrême l'une en face de l'autre. Il n'y a pas lieu de supposer que ces initiales auraient indiqué le nom de Mathias, mais plutôt qu'elles étaient des éléments complémentaires du décor ou les initiales du possesseur original du manuscrit. D'ailleurs, l'hypothèse d'Hevesy est réfutée par les ornements mêmes, leurs motifs dénonçant plutôt le style néapolitain-romain qu'une origine de Florence.

La transillumination du manuscrit avec des rayons ultra-violet et infra-rouge nous a permis d'observer au milieu de la frontispice l'image transparente négative de majuscules. Ce fait nous pousse à supposer que le manuscrit n'est point en parchemin mais en papier vélin — dont on avait commencé la fabrication, à notre connaissance, au XVIIIe siècle. L'écriture avec des lettres du type italique renvoie par contre au XVIe siècle, — c'est pourquoi la datation du manuscrit ne peut encore être définitivement établie. Le seul moyen qui nous aiderait à voir la question élucidée consisterait à soumettre le codex à une analyse chimique pour établir ainsi le corps simple et la substance colorante. En même temps, il faudrait procéder à une transillumination efficace des pages. — Toutefois, il est hors de doute que le manuscrit contenant les *Trionfi* de Pétrarque n'a vu le jour qu'à un moment où la bibliothèque du roi Mathias n'existait plus à Buda et qu'il n'y a pas lieu de chercher une relation quelconque entre ce manuscrit et cette bibliothèque.